

Oblici i funkcije morfološki uslovljene reduplikacije na fonetsko-fonološkom planu u tekstu Kur'ana

Elma Dizdar

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

elma.dizdar@ff.unsa.ba orcid.org/0000-0001-8663-2444

Sažetak

Reduplikacija jezičnih jedinica različitih nivoa široko je rasprostranjena pojava, kako u arapskom jeziku općenito tako i u tekstu Kur'ana. Stoga su neki njeni oblici, kao što su leksička repeticija, sintaktički paralelizam i reduplikacija na semantičkom planu često predmet analize u literaturi kao sredstva organizacije teksta i ostvarivanja kohezije.

Ovaj rad kao svoj osnovni cilj postavlja analizu oblika i funkcija morfološki uslovljenih formi reduplikacije u arapskom jeziku, odnosno reduplikacije gramatičkih morfema, derivacionog obrasca, te specifične forme reduplikacije korijenskog morfema s jedinstvenim semantičkim efektom. Analiza se zasniva na analitičko-deskriptivnom metodi i tipološko-funkcionalnom pristupu. Iako je reduplikacija gramatičkih morfema i derivacionog obrasca kao dio sistema arapskog jezika zadana, njena analiza predočena u ovom radu pokazuje da upotreba takve reduplikacije ima značajnu ulogu u tekstu Kur'ana, kako u realiziranju složenih zvukovnih obrazaca rime i ritma tako i na planu organizacije teksta, ostvarivanja i jačanja njegove kohezije, te naglašavanja sadržaja poruke skretanjem pažnje na njenu formu.

Ključne riječi: reduplikacija gramatičkih morfema, reduplikacija derivacionog obrasca, reduplikacija korijenskog morfema

Uvod

Reduplikaciji ili ponavljanju jezičnih jedinica različitih nivoa u arapskom jeziku posvećena je značajna pažnja autora u studijama koje, s obzirom na prirodu ovog jezičnog fenomena, pripadaju različitim disciplinama, od retorike, gramatike teksta, diskursnih i studija prevođenja, do islamskih studija i proučavanja i tumačenja teksta Kur'ana. Ipak, u takvim studijama predmet proučavanja uglavnom čini nekoliko oblika reduplikacije, kao što su leksička repeticija, tj. ponavljanje riječi i rečenica u tekstu, reduplikacija sintaktičke forme, tj. paralelizam, te reduplikacija na semantičkom, odnosno tematskom planu. Oblici reduplikacije koji su inherentni morfološkom sistemu arapskog jezika, bilo da su njime zadani ili omogućeni, spominju se tek rijetko i sporadično, tako da, usprkos značajnoj pažnji koja je u literaturi posvećena fenomenu reduplikacije, analiza oblika i funkcija reduplikacije, kako u arapskom jeziku općenito tako i u tekstu Kur'ana, i dalje čeka na sistematičan i sveobuhvatan opis.¹

U studijama koje se bave fenomenom reduplikacije u arapskom jeziku, često se ističe inherentna sklonost arapskog jezika ka upotrebi reduplikacije na planu rečenice i teksta. Tako M. Baker zaključuje kako je nivo tolerancije ponavljanja riječi u arapskom jeziku mnogo viši od odgovarajućeg nivoa u engleskom jeziku, a J. Dickins i J. C. E. Watson reduplikaciju karakteriziraju kao fenomen ugrađen u same temelje jezičnog sistema arapskog jezika.² B. Johnstone opisuje reduplikaciju u njenim različitim formama kao glavnu strategiju izgradnje teksta i glavnu retoričku strategiju u tekstovima na arapskom jeziku, te odlazi i korak dalje, tvrdeći kako su paralelizam i parataksa svojstva ne samo arapskog diskursa nego u izvjesnoj mjeri i samog arapskog jezika.³ Konačno, A. J. Hassan navodi

- 1 Reduplikaciji nastavačkih morfema, iako sagledanoj kroz svega nekoliko gramatičkih kategorija, i to zajedno s analizom reduplikacije nastavka za ime relacije kao derivacionog morfema u arapskom jeziku, pažnja je posvećena u studijama prevođenja: Abdullah T. Shunnaq, „Patterns of Repetition in Arabic Forced by Morphology with Reference to Arabic-English Translation”, *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, 28 (1993), str. 89–98; Haitham A. ALYousef, Tengku S. T. Mahadi, „Translation Challenges of Arabic Built-in-Language Repetition into English”, *Arab World English Journal for Translation and Literary Studies*, 3:3 (2019), str. 140–150. Reduplikaciju nastavačkih morfema, ali i korijena i paradigme, spominje i A. Mulović kao vrste morfološke repeticije, dok B. Johnstone kao morfološku repeticiju analizira reduplikaciju paradigme i korijena. Vidjeti: Amra Mulović, „Repeticija kao persuzivna strategija u političkim govorima svrgnutih predsjednika Ben Alija, Mubaraka i Gaddafija u jeku Arapskog proljeća”, *Pismo*, 13:1 (2015), str. 76 i 78; Barbara Johnstone, *Repetition in Arabic Discourse: Paradigms, Syntagms, and the Ecology of Language* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1991), str. 55–71. Osim navedenih studija, i J. Dickins i J. C. E. Watson spominju reduplikaciju jezičnih elemenata različitih nivoa u arapskom jeziku, uključujući reduplikaciju gramatičkih i derivacionih morfema. Vidjeti: James Dickins, Janet C. E. Watson, *Standard Arabic: An Advanced Course* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), str. 510–522.
- 2 Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation* (London and New York: Routledge, 1992), str. 207–210; James Dickins, Janet C. E. Watson, *Standard Arabic: An Advanced Course*, str. 510 i 514.
- 3 Barbara Johnstone, *Repetition in Arabic Discourse: Paradigms, Syntagms, and the Ecology of Language*, str. 107 i 109.

kako gotovo svi arapski i zapadni lingvisti primjećuju reduplikaciju kao fenomen svojstven arapskom jeziku.⁴

Uistinu, osim njegove uočene sklonosti ka upotrebi reduplikacije u svrhu organizacije teksta i ostvarivanja kohezije na planu teksta, arapski jezik obiluje mehanizmima jezičnom sistemu inherentne reduplikacije u kojima se samim ponavljanjem iste leksičke jedinice ili jedinice koja je nastala od istog korijena postiže konkretna semantička ili sintaktička svrha. Tako se u arapskom jeziku samo postupkom reduplikacije, bez upotrebe drugih leksičkih ili gramatičkih sredstava, realizira izražavanje intenziteta glagolske radnje, iskazivanje oblika jednine i neodređenosti imenica, iskazivanje neodređenosti vršioaca radnje u rečenici, izražavanje značenja postepenog vršenja glagolske radnje, te stilski izuzetno efikasno izražavanje superlativnog značenja bez upotrebe oblika elativa, kojim se u arapskom jeziku inače ostvaruje komparacija pridjeva. Neki od takvih mehanizama izuzetno su stilogeni, dok su drugi prvenstveno informativni ili se njima tek ostvaruje neko od značenja gramatičkih morfema, tako da predstavljaju stilski neutralne realizacije procesa reduplikacije.

Kada je pak riječ o reduplikaciji jezičnih jedinica u tekstu Kur'ana, ona je bila predmet interesovanja još od doba klasičnog arapskog jezika i ostaje aktualna i danas. Budući da reduplikacija podrazumijeva ponavljanje, koje za sobom neminovno povlači pitanja jezične ekonomije i redundancije, jedan od primarnih fokusa autora koji analizi teksta Kur'ana pristupaju iz perspektive islamskih nauka jeste negiranje postojanja reduplikacije u doslovnom smislu riječi, te objašnjenje svrhe upotrebe ovog jezičnog procesa.⁵ Tipovi reduplikacije koji su najčešće predmet analize u ovoj grupi studija uključuju prevashodno reduplikaciju riječi, rečenica i tema u tekstu Kur'ana, iako ima radova koji promatraju reduplikaciju i na fonetsko-fonološkom nivou, odnosno upotrebu figura asonance i aliteracije, ali ne zadiru u forme reduplikacije inherentne morfološkom sistemu arapskog jezika.⁶

4 Aboudi J. Hassan, „Translating Arabic Verb Repetition into English”, *Arab World English Journal*, 6:2 (2015), str. 146. Za razliku od navedenih autora, R. Al-Khafaji, na osnovu statističke analize reduplikacije riječi i korijenskog morfema u leksičkim lancima u arapskom i engleskom jeziku, zaključuje kako je uočena sklonost arapskog jezika ka višestrukome ponavljanju riječi zapravo uslovljena različitim obrascima distribucije ponavljanja riječi u arapskom i engleskom jeziku. Konkretno uzroke ovakve percepcije reduplikacije u arapskom jeziku autor pronalazi u sklonosti arapskog jezika ka upotrebi dužih leksičkih lanaca, mnogo većoj zastupljenosti ponavljanja riječi u dugim leksičkim lancima, te mnogo manjoj međusobnoj udaljenosti ponovljenih riječi u dužim leksičkim lancima u arapskom jeziku, za razliku od engleskog. Vidjeti: Rasoul Al-Khafaji, „Variation and Recurrence in the Lexical Chains of Arabic and English Texts”, *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*, 30 (2005), str. 5–25.

5 Vidjeti npr.: L. Anshori, „Uslūb al-takrār fi al-Qurʾān al-Karīm”, *Lisania: Journal of Arabic Education and Literature*, 1:1 (2017), str. 56–73; Syed M. Hasan, Fakar Uddin, „Orientalist Studies on Methodology of Repetition in the Holy Qurʾān: A Critical Study”, *Journal of Maʿālim al-Qurʾān wa al-Sunnah*, 16:2 (2020), str. 1–15.

6 Vidjeti npr.: Hanik Mahliatussikah, Himatul Istiqomah, „Repetition in Surah al-Fath: Qurʾanic Stylistic Studies”, *Academic Journal of Islamic Studies*, 5:2 (2020), str. 117–138. Uporedi sa: L. Anshori, „Uslūb al-takrār fi al-Qurʾān al-Karīm”, str. 63–67; ʿAwād ʿA. Š. al-Ruwayli, „al-Takrār fi al-Qurʾān al-Karīm: Dirāsa balāġiyya”, *Maġalla Kuliyya al-ʿādāb Ġāmiʿa al-Qāhira*, 80:4 (2020), str. 199–234.

U ovom radu pažnja će biti posvećena onim mehanizmima reduplikacije koji su ugrađeni u sistem arapskog jezika, tj. reduplikaciji gramatičkih morfema, paradigme kao derivacionog obrasca riječi, te korijenskog morfema, kao i funkcioniranju ovih mehanizama u tekstu Kur'ana. Iako će u radu biti spomenuti i drugi oblici reduplikacije, kao što su sistemski neuslovljena reduplikacija fonema, riječi i rečenica, koji su u dosadašnjim radovima najčešće opisivani, oni će biti razmatrani samo u kontekstu sagledavanja kumulativnog djelovanja reduplikacije na nivou različitih jezičnih jedinica u tekstu Kur'ana.

Homojoptoton ili reduplikacija gramatičkih morfema

Reduplikacija gramatičkih morfema, odnosno „slaganje riječi u istom gramatičkom obliku i s istim gramatičkim nastavkom”,⁷ u stilistici se proučava kao stilska figura, zastupljena posebno u poeziji. U jezicima sa složenim padežnim sistemom i različitim klasama imenica koje podrazumijevaju upotrebu različitih nastavačkih morfema u deklinaciji, ovakvu reduplikaciju može biti teško postići. U arapskom jeziku, međutim, reduplikaciju gramatičkih morfema nalaže sam gramatički sistem. Iako se kongruencija kao sintaktička relacija u rečenici realizira i u kongruenciji glagolskog ili imenskog predikata rečenice s njegovim subjektom, što može rezultirati reduplikacijom gramatičkih morfema u koordiniranim konstrukcijama, reduplikacija gramatičkih morfema posebno je uočljiva u arapskoj atributivnoj sintagmi, konstrukciji u kojoj je kongruencija jedne riječi s drugom maksimalno naglašena budući da u njoj atribut kongruira s imenicom u kategorijama roda, broja, padeža i određenosti, odnosno neodređenosti.

Postoji nekoliko svojstava arapskog jezika koja omogućavaju i iziskuju ovakvu reduplikaciju gramatičkih morfema. Naime, gramatički sufiks *-at*, kojim se označava ženski rod imenica u značenju referenata što u prirodi mogu postojati i u muškom i u ženskom rodu, dodaje se pridjevima koji s takvim imenicama kongruiraju. Ova zakonitost u praksi rezultira redupliciranjem nastavka za ženski rod na kraju svake riječi u atributivnoj sintagmi u kojoj nastavak nosi imenica. Sufiksi za oblike dvojine i pravilne množine muškog i ženskog roda imenica uniformnog su oblika i kao oznaku kongruencije u broju nose ih i svi pridjevi koji kongruiraju s imenicom. Padežni nastavci također su uniformnog oblika i nose ih kako sve imenice koje su u odgovarajućem padežu tako i svi njihovi atributi u istoj atributivnoj sintagmi.⁸ Konačno, za razliku od značajnog broja drugih

7 Zdenko Lešić, *Teorija književnosti* (Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2005), str. 158.

8 Naravno, izuzetak su imenice nepotpune deklinacije, ali one u morfološkom sistemu arapskog jezika predstavljaju izuzetak, a ne pravilo.

jezika koji prepoznaju kategoriju člana i u kojima može biti upotrijebljen samo jedan član u jednoj imeničkoj frazi, u arapskom se jeziku određeni ili neodređeni član čiji je nositelj imenica reduplicira onoliko puta koliko u imeničkoj frazi ima pridjevskih atributa.⁹

Primjeri reduplikacije gramatičkih morfema tako u različitoj mjeri privlače pažnju na formu u zavisnosti od toga je li u njima upotrijebljen 'neutralni oblik', odnosno oblik jednine muškog roda, ili pak neki od oblika dvojine ili množine, posebno ako uključuju i nastavak za ženski rod. Pogledajmo primjere reduplikacije gramatičkih morfema od spomenutog 'neutralnog oblika' do oblika u kojima ona u većoj mjeri dolazi do izražaja.

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (۱۹۳) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (۱۹۴) بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (۱۹۵)¹⁰

Duh Pouzdani silazi s njime (193) Na srce tvoje da bi ti bio onaj što opominje (194) Na arapskom jeziku jasnome: (195)

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ¹¹

Ovo je sura koju objavljujemo i u dužnost stavljamo njene odredbe, objavljujući u njoj ajete jasne ne biste li dozvali se.

عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا¹²

Ako se od vas razvede, možda će mu Gospodar njegov zamijeniti vas ženama koje su bolje – onima koje su predane, vjernice, pokorne, pokajnice, pobožne, postačice, hudovice i djevojke.

9 Upravo je ova gramatička zakonitost poslužila kao osnova za propitivanje sintaktičkog statusa pridjeva i tvrdnje o nepostojanju razlike između pridjeva i imenica u arapskom jeziku. Vidjeti npr.: David Cowan, *Modern Literary Arabic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1958), str. 39; Alfred F. L. Beeston, *Written Arabic: An Approach to the Basic Structures* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), str. 30. Uporedi sa: Mary C. Bateson, *Arabic Language Handbook* (Washington: Center for Applied Linguistics, 1967), str. 42–43; Clive Holes, *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties* (New York: Longman, 1995), str. 199.

10 *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, prijevod: Esad Duraković (Sarajevo: Svjetlost, 2004), 26: 193–195. U primjerima navedenim u radu, konstrukcije u kojima dolazi do različitih oblika reduplikacije označene su podvlačenjem kako u rečenicama na arapskom jeziku tako i u prijevodu.

11 *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, 24: 1.

12 *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, 66: 5.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ
وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ
اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا¹³

Muslimanima i muslimankama, vjernicima i vjernicama, predanim muškarcima i ženama predanim, iskrenim muškarcima i ženama iskrenim, strpljivim muškarcima i ženama strpljivim, skrušenim muškarcima i ženama skrušenim, davaocima zekata i davateljicama zekata, postačima i postačicama, krjeposnim muškarcima i ženama krjeposnim, muškarcima i ženama koji znaju često Allaha spomenuti – Allah je pripremio za njih, zaista, oprost i dar veličanstveni.

U prvom primjeru reduplikacija gramatičkog morfema u pisanju se realizira u dvije sintagme, od kojih je prva određena, u jednini muškog roda u nominativu: *al-rūḥ-u al-'amīn-u*, a druga neodređena, u jednini muškog roda u genitivu: *lisān-in 'arabiyy-in mubīn-in*.¹⁴ Budući da se, u skladu s pravilima tedžvida, nastavak koji nosi posljednja riječ u ajetu ne izgovara, te da, zahvaljujući djelovanju pravila o asimilaciji sonanta *l* iz određenog člana s fonemima koji su mu bliski po mjestu tvorbe, dolazi do asimilacije sonanata *l* i *r*, u prvoj sintagmi u izgovoru reduplikacija nastavačkog morfema i određenog člana izostaje, dok se u drugoj sintagmi nastavački morfem *-in* reduplicira u njena prva dva člana.¹⁵

U drugom primjeru, reduplikacija gramatičkog morfema realizira se kako u koordiniranim relativnim rečenicama *'anzal-nā-hā* i *farāḍ-nā-hā* tako i u atributivnoj sintagmi *'āy-āt-in bayyin-āt-in*. Reduplikacija u glagolskom obliku uključuje nastavak za izražavanje prvog lica množine *-nā*, te pronominalni sufiks *-hā*, odnosno spojeni oblik lične zamjenice trećeg lica jednine ženskog roda, koji se u arapskom jeziku u grafiji vezuje za glagol. U konstrukciji koordinacije koja je zapravo tročlana, nastavak *-nā* i pronominalni sufiks *-hā* ponavljaju se još jednom, budući da je u nastavku ajeta redupliciran i leksem *'anzal*, ali između dva gramatička morfema u ovom slučaju intervenira prijedlog *fi*: *'anzal-nā fi-hā*. U atributivnoj sintagmi se pak reduplicira nastavak za oblik pravilne množine

13 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 33: 35.

14 U transkripciji arapskih imena i riječi u radu korišten je sistem transkripcije DMG-a (Deutsche Morgenländische Gesellschaft). Budući da je značajan dio rada posvećen reduplikaciji gramatičkih morfema, oni će u transkripciji od osnove riječi biti odvojeni crticom.

15 Vrijedi napomenuti i to kako je u navedena tri ajeta zastupljena i sasvim drugačija reduplikacija na fonetsko-fonološkom planu, koja nije diktirana sistemom arapskog jezika, ali proizvodi efekt rime. Riječ je o aliteraciji i asonanci koje se realiziraju ponavljanjem sekvence *in* na kraju svake posljednje riječi u ajetu: *al-'amīn*, *al-mundirīn*, *mubīn*.

ženskog roda *-āt*, te nastavak za oblik akuzativa i genitiva pravilne množine ženskog roda i iskazivanje neodređenosti *-in*.¹⁶

U trećem primjeru, u imeničkoj frazi čiji je upravni član imenica *'azwāğ-an* dolazi do višestruke reduplikacije nastavka za množinu ženskog roda *-āt* i nastavka *-in* za oblik akuzativa i genitiva pravilne množine ženskog roda i iskazivanje neodređenosti. Reduplikacija se realizira u sedam atributa imenice *'azwāğ: muslim-āt-in mu'min-āt-in qānit-āt-in tā'ib-āt-in 'ābid-āt-in sā'ih-āt-in tayyib-āt-in*.¹⁷ U istom ajetu dolazi i do reduplikacije nastavka za akuzativ oblika jednine i nepravilne množine *-an* u imenici *'azwāğ-an* i imenici *ḥayr-an*, dok se isti nastavak u pridjevu *'abkār-an* na kraju ajeta ne izgovara u cjelini.

U četvrtom primjeru se, u dvadesetočlanoj konstrukciji koordinacije realizira reduplikacija nastavka *-ina* za oblik pravilne množine muškog roda u akuzativu i genitivu, nastavka *-āt* za oblik pravilne množine ženskog roda, nastavka *-i* za oblik akuzativa i genitiva pravilne množine ženskog roda, te određenog člana *al-*. Nastavci *-ina* i *-āt-i* reduplicirani su naizmjenično, u ritmičnom nizanju imenički upotrijebljenih glagolskih pridjeva u množini muškog i ženskog roda: *al-muslim-ina, al-muslim-āt-i, al-mu'min-ina, al-mu'min-āt-i, al-qānit-ina, al-qānit-āt-i, al-ṣādiq-ina, al-ṣādiq-āt-i, al-ṣābir-ina, al-ṣābir-āt-i, al-ḥāšī-ina, al-ḥāšī-āt-i, al-mutaṣaddiq-ina, al-mutaṣaddiq-āt-i, al-ṣā'im-ina, al-ṣā'im-āt-i, al-ḥāfiẓ-ina, al-ḥāfiẓ-āt-i, al-dākir-ina, al-dākir-āt-i*.¹⁸ Između prvih osam parova tako

16 U modernom standardnom arapskom jeziku, upotreba nastavka za množinu ženskog roda uz imenicu u množini s obilježjem – ljudsko predstavljala bi kršenje norme i samim tim bi odražavala povišenu stilogenost konstrukcije kao svojevrsni oblik 'gramatičke personifikacije'. Zapravo, iako se u modernom standardnom arapskom jeziku uz imenicu u množini s obilježjem – ljudsko atribut upotrebljava u obliku jednine ženskog roda, dok su u klasičnom arapskom jeziku uz ovakvu imenicu, osim oblika jednine ženskog roda, bili dozvoljeni i oblici nepravilne množine i pravilne množine ženskog roda, gramatička pravila do današnjeg dana pokazuju veliki stepen varijacija po pitanju dozvoljenih oblika u ovakvim konstrukcijama. Tako gramatike i studije s arapskog govornog područja, koje se većinom naslanjaju na tradicionalna djela i primjere iz teksta Kur'ana, uz imenicu u množini s obilježjem –ljudsko često dozvoljavaju i upotrebu drugih oblika, s izuzetkom pravilne množine muškog roda, dok gramatike i studije arapskog jezika nastale van arapskog govornog područja, koje se uglavnom bave normom modernog standardnog arapskog jezika, obično insistiraju na upotrebi oblika jednine ženskog roda. Vidjeti npr.: Maḥmūd Ḥ. Muğālasa, *al-Naḥw al-ṣāfi* (Bayrūt: al-Risāla, 1997), str. 377; 'Abbās Ḥasan, *al-Naḥw al-wāfi*, vol. III (al-Qāhira: Dār al-ma'ārif, 1999), str. 446–448. Uporedi sa: Vicente Cantarino, *Syntax of Modern Arabic Prose: The Simple Sentence*, vol. I (Bloomington: Indiana University Press, 1974), str. 24; Clive Holes, *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties*, str. 165–166.

17 Uz opisanu reduplikaciju gramatičkih morfema, ovdje se realizira i reduplikacija derivacionih obrazaca *muf'il* i *fā'il*. Prvi je obrazac redupliciran u dva prva člana opisane strukture reduplikacije: *muslim-āt-in mu'min-āt-in*, dok reduplikaciju drugog obrasca nalazimo u njena četiri naredna člana: *qānit-āt-in tā'ib-āt-in 'ābid-āt-in sā'ih-āt-in*.

18 I u ovom se primjeru, kao i u prethodnom, uz opisanu reduplikaciju gramatičkih morfema praćenu koncentracijom drugih figura reduplikacije, realizira i reduplikacija derivacionih obrazaca arapskog participa aktivnog *muf'il* i *fā'il*. Prvi je obrazac redupliciran u dva prva para participa u opisanoj strukturi reduplikacije: *al-muslim-ina, al-muslim-āt-i, al-mu'min-ina, al-mu'min-āt-i*, dok reduplikaciju drugog obrasca nalazimo u trećem, četvrtom, petom, šestom, osmom, devetom i desetom paru: *al-qānit-ina, al-qānit-āt-i, al-ṣādiq-ina, al-ṣādiq-āt-i, al-ṣābir-ina, al-ṣābir-āt-i, al-ḥāšī-ina, al-ḥāšī-āt-i, al-ṣā'im-ina, al-ṣā'im-āt-i, al-ḥāfiẓ-ina, al-ḥāfiẓ-āt-i, al-dākir-ina, al-dākir-āt-i*.

koordiniranih glagolskih pridjeva muškog i ženskog roda intervenira samo veznik *wa*, čija reduplikacija složenoj figuri homojoptotona dodaje i polisindet, dok su posljednja dva para razdvojeni i komplementima glagolskih pridjeva muškog roda, koji se uz njihov oblik u ženskom rodu ne ponavljaju. Konačno, uz reduplikaciju gramatičkih morfema i veznika *wa*, u svakom paru glagolskih pridjeva muškog i ženskog roda reduplicira se i osnova riječi u nizu figura poliptotona. Na samom kraju ajeta, u dvočlanoj koordinaciji imeničkih fraza *mağfirat-an* i *'ağr-an 'azīm-an* redupliciran je i nastavak za neodređeni akuzativ jednine, koji se u svojoj posljednjoj realizaciji na kraju ajeta ne izgovara u cjelini.

Navedene realizacije homojoptotona u tekstu Kur'ana, kao i u arapskom jeziku općenito, ne čine izuzetke nego pravilo. Reduplikacija gramatičkih morfema, uslovljena morfološkim sistemom arapskog jezika, snažno doprinosi ostvarivanju rime u tekstu Kur'ana, ritmizaciji teksta i njegovoj eufoničnosti. Ovakva reduplikacija, inherentna morfološkom sistemu arapskog jezika, često se, kao u posljednjem navedenom primjeru, kombinira s figurama reduplikacije na drugim nivoima, od leksičkog i sintaktičkog do semantičkog nivoa, a još češće se realizira zajedno s reduplikacijom derivacionog obrasca riječi, odnosno paradigme. U takvim slučajevima, njena se uloga prepoznaje kako na planu ostvarivanja rime i ritma tako i na planu organizacije teksta i jačanja njegove kohezije.

Homojoteleuton ili reduplikacija derivacionog obrasca riječi

Homojoteleuton se u stilistici definira kao figura ponavljanja na fonetsko-fonološkom nivou koja podrazumijeva „slaganje riječi sličnog završetka”.¹⁹ Uistinu, u indoevropskim i drugim jezicima u kojima se derivacija riječi oslanja prvenstveno na mehanizam afiksacije, homojoteleuton i možemo tražiti samo u slaganju derivacionih sufiksa, odnosno na kraju riječi. U arapskom jeziku, međutim, zahvaljujući sistemu korijena i paradigmi, homojoteleuton podrazumijeva reduplikaciju cjelokupnog derivacionog obrasca riječi i, kao figura reduplikacije, daleko je izražajniji od reduplikacije derivacionog sufiksa.

Naime, u arapskom jeziku riječi nastaju kao rezultat dinamične interakcije korijena riječi, koji sam za sebe nikad nije riječ nego čini skupinu konsonanata što nose ideju značenja, i derivacionog obrasca ili paradigme. Korijen riječi tako je diskontinuirani morfem, koji može postati riječ tek u interakciji s paradigmom.²⁰

19 Zdenko Lešić, *Teorija književnosti*, str. 158.

20 U razmatranju prirode jedinica u mentalnom leksikonu govornika semitskih jezika na osnovu utjecaja afazije na sintezu riječi u arapskom i francuskom jeziku, J. F. Prunet, R. Béland i A. Idrissi, s obzirom na karakteristike korijena u arapskom jeziku, opisuju arapske korijenske konsonante kao 'plutajuće konsonante'. Jean-François Prunet, Renée Béland, Ali Idrissi, „The Mental Representation of Semitic Words”, *Linguistic Inquiry*, 31:4 (2000), str. 609–648.

Paradigma uključuje internu vokalnu fleksiju, odnosno vokale koji se dodaju između korijenskih konsonanata, kao i prefikse i infikse.

S obzirom na ovakvu interakciju korijena i paradigme u arapskom jeziku, praktično je moguće bilo koji korijen riječi udružiti s bilo kojim vokalnim obrascem s odgovarajućim infiksima i prefiksima, te su mogućnosti slaganja paradigmatskih obrazaca i ostvarivanja rime ogromne. Jedino ograničenje koje se u praksi nameće jeste eventualna inkompatibilnost značenja pohranjenog u korijenu riječi i njegovim već postojećim paradigmatskim realizacijama s gramatičkim značenjem pohranjenim u konkretnoj paradigmi. Ovakva mogućnost ostvarivanja rime i eufoničnih efekata u arapskom se jeziku izuzetno često koristi, a u literaturi je uglavnom proučavaju u kombinaciji s leksičkom repeticijom, te reduplikacijom na semantičkom i sintaktičkom nivou.²¹

U tekstu Kur'ana, reduplikaciju paradigme nalazimo kako unutar konstrukcije u atributivnim sintagmama tako i u konstrukcijama koordinacije, gdje su riječi formirane pomoću iste paradigme u kontaktu, ali i u različitim ajetima, gdje riječi nisu u kontaktu, ali zauzimaju istu, često finalnu poziciju u ajetu.

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ²²

On je Allah – Tvorac-Stvoritelj-Uobličitelj – Njemu pripadaju imena najljepša; Njega slavi što je na Nebesima i Zemlji; On je Silni i Premudri.²²

وَإِنَّكَ لَتَلَقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ عَلِيمٍ²³

A tebi, zaista, Kur'an stiže od Onoga Koji Premudri i Sveznajući je.

(...) قَالَ نَبِيُّ الْعَلِيمِ الْحَكِيمِ²⁴

(...) te on reče: „*Kaza mi Sveznajući i Onaj Koji Obavijesteni je.”*

21 Vidjeti npr.: Barbara Johnstone, *Repetition in Arabic Discourse: Paradigms, Syntagms, and the Ecology of Language*, str. 55–60; Amra Mulović, „Repeticija kao persuazivna strategija u političkim govorima svrgnutih predsjednika Ben Alija, Mubaraka i Gaddafija u jeku Arapskog proljeća”, str. 78 i 84; Hussein Abdul-Raof, *Qur'an Translation: Discourse, Texture and Exegesis* (London and New York: Routledge, 2001), str. 86 i 134.

22 *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, 59: 24.

23 *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, 27: 6.

24 *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, 66: 3.

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ²⁵

On je Prvi i Posljednji, i Pojavni i Nevidljivi, On je Sveznajući.

لِنُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَنُعَزِّرُوهُ وَنُقْذَرُوهُ وَنُصْبِحُهُ بِكْرَةً وَأَصِيلاً²⁶

Da biste u Allaha i Poslanika Njegova vjerovali, da biste Ga podržali, da biste Ga uznosili i da biste Ga slavili ujutro i u čas večernji.

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِنُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ²⁷

To su pokajnici i pobožnici, zahvalnici i postači, oni što se klanjaju i čelom po tlu padaju, koji zahtijevaju da se dobročinstvo čini i zabranjuju nevaljalosti, koji se čuvaju granica Allahovih – pravovjericima ti uputi radosne vijesti!

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ (١) وَجُوهٌ يَوْمئِذٍ خَاشِعَةٌ (٢) عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ (٣) تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً (٤) تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آتِيَةٍ (٥)²⁸

Vijest o Stradanju da li je do tebe dospjela – (1) Neka lica će toga Dana biti ponizna, (2) Iscrpljena i napaćena, (3) U vatri paklenoj pržena, (4) Sa vreloga izvora napajana, (5)

U prvom primjeru, reduplikacija paradigme arapskog participa aktivnog *fā'il* realizirana je u paru atributa unutar atributivne sintagme 'Allāh-u al-Ḥāliq-u al-Bārī'-u, dok je reduplikacija pridjevske paradigme *fa'il* realizirana u konstrukciji asindetske koordinacije pridjeva *al-'Azīz-u al-Ḥakīm-u*. Sva četiri pridjeva u kojima u ovom ajetu dolazi do reduplikacije derivacionog obrasca inače su poznati kao Božiji atributi ili, Božija 'lijepa imena'.²⁹ Riječ je zapravo o poimeničenim atributima imenice Allah, koji često preuzimaju značenje same imenice i funkcioniraju kao svojevrsne antonomazije imenice Allah. U tekstu

25 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 57: 3.

26 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 48: 9.

27 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 9: 112.

28 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 88: 1–5.

29 Bitno je napomenuti kako se u spomenutoj atributskoj sintagmi niz atributa ne iscrpljuje u dva atributa s redupliciranim derivacionim obrascem, te se uz njih pojavljuje i treći atribut *al-mušawwir-u*.

Kur'ana najčešće se pojavljuju u parovima atributa, bilo u atributivnoj sintagmi ili asindetskoj koordinaciji, koje uvijek karakterizira reduplikacija gramatičkih morfema, često u kombinaciji s reduplikacijom derivacionog obrasca, a ponekad i s reduplikacijom semantičke komponente.

Upravo takvu kombinaciju reduplikacije derivacionog obrasca, gramatičkih morfema i semantičke komponente nalazimo u drugom i trećem primjeru, u parovima antonomastički upotrijebljenih Božijih atributa *Ḥakīm-in 'Alīm-in* (*Premudri i Sveznajući*) i *al-'Alīm-u al-Ḥabīr-u* (*Sveznajući i Obaviješteni*). S druge strane, u četvrtom primjeru, uz reduplikaciju derivacionog obrasca i gramatičkih morfema, dolazi i do sasvim suprotne reduplikacije semantičke komponente, koja na mjestu djelimičnih sinonima iz drugog i trećeg primjera uvodi par Božijih atributa *al-Zāhir-u al-Bāṭin-u* (*Pojavni i Nevidljivi*) s antonimnim značenjem. Iako su konsekvencije reduplikacije semantičke komponente u tako nastalim figurama kumulacije i oksimorona dijametralno suprotne: naglašavanje jednačitosti kod kumulacije i isticanje suprotnosti kod oksimorona, višestruke reduplikacije na nivou nekoliko različitih jezičnih jedinica u oba su slučaja podjednako stilogene.

Za razliku od prva četiri primjera, gdje se reduplikacija derivacionog obrasca riječi realizira u parovima Božijih atributa, u petom i šestom primjeru reduplikacija derivacionog obrasca ostvarena je u konstrukcijama koordinacije. U petom primjeru tako do reduplikacije derivacionog obrasca dolazi u tri koordinirane rečenice koje se sastoje od glagola i objekta iskazanog spojenim oblikom lične zamjenice: *tu-'azzir-ū-hu*, *tu-waqqir-ū-hu* i *tu-sabbih-ū-hu*. Reduplikacija derivacionog obrasca riječi ovdje je praćena reduplikacijom prefikslnih i sufikslnih gramatičkih morfema *tu-* i *-ū* u značenju drugog lica množine muškog roda u konjunktivu imperfekta, reduplikacijom spojenog oblika lične zamjenice u akuzativu *-hu*, te reduplikacijom veznika *wa* koja čini figuru polisindeta.

U šestom primjeru realizirana je reduplikacija derivacionog obrasca arapskog participa aktivnog u devetočlanjoj konstrukciji koordinacije, čijih je prvih sedam članova povezano asindetski i u kontaktu su, dok između sedmog i osmog i osmog i devetog člana konstrukcije interveniraju prijedložne fraze u funkciji komplemenata participa, ali i veznik *wa*: *al-tā'ib-ūna al-'ābid-ūna al-ḥāmid-ūna al-sā'ih-ūna al-rāki-ūna al-sāg'id-ūna al-'āmir-ūna bi al-ma'rūf-i wa al-nāh-ūna 'an al-munkar-i wa al-ḥāfiẓ-ūna*.³⁰ U svih devet članova konstrukcije koordinacije redupliciran je i gramatički nastavak *-ūna* kao oznaka pravilne množine muškog

30 I posljednji navedeni particip *al-ḥāfiẓ-ūna* u tekstu ajeta ima komplement u formi prijedložne fraze, ali ovdje nije naveden budući da je zadatak prikaza u transkripciji tek istaknuti ponavljanje zvukovnih obrazaca nastalih redupliciranjem derivacionih i gramatičkih morfema. Bitno je istaknuti i to da je i particip *al-nāh-ūna*, iako se naizgled čini kako ne slijedi isti derivacioni obrazac kao ostali participi, nastao interakcijom korijena riječi s istom paradigmom *fā'il*, ali u njegovom obliku dolazi do promjena zbog međuvokalnog položaja nestabilnog poluvokala *y*.

roda u nominativu, dok je određeni član *al-* redupliciran četiri puta, a u ostalih pet članova konstrukcije koordinacije dolazi do njegove asimilacije s prvim konsonantom riječi.

U sedmom primjeru realizirana je reduplikacija derivacionog obrasca riječi koje, s izuzetkom jednog člana takve reduplikacije, nisu u kontaktu i zauzimaju istu, finalnu poziciju u pet uzastopnih ajeta: *al-gāšiyat-i*, *ḥāšī‘-at-un*, *‘āmil-at-un*, *nāšib-at-un*, *ḥāmiy-at-an* i *‘āniy-at-in*. U svih šest članova figure homojoteleutona redupliciran je derivacioni obrazac arapskog participa aktivnog *fā‘il*, dok je gramatički morfem *-at* kao oznaka ženskog roda redupliciran pet puta, budući da se u svojoj prvoj realizaciji ostvaruje u imenici ženskog roda. Iako u navedenom primjeru izostaje reduplikacija gramatičkih morfema u funkciji izražavanja padeža, njeno se odsustvo u učenju ajeta ni ne primijeti budući da se nastavak morfebi na kraju ajeta ne izgovaraju. Bitno je naglasiti kako u ovom, ali i dva prethodna primjera, reduplikacija derivacionih obrazaca i gramatičkih morfema – iako se prvenstveno prepoznaje na planu eufoničnosti zvukovnih obrazaca rime i ritma – ima i značajnu ulogu kao sredstvo ostvarivanja kohezije teksta.

Konačno, treba istaknuti kako se reduplikacija derivacionog obrasca riječi, zajedno s reduplikacijom gramatičkih morfema često realizira u složenim strukturama u kombinaciji sa sintaktičkim paralelizmom i figurama paremenona i poliptotona, aliteracije i asonance, proizvedeći izuzetno bogatu i intenzivnu 'koncentraciju zvukovnih obrazaca', koja snažno utječe na emocije recipijentata poruke.³¹

وَالنَّارِعَاتِ عَزْفًا (١) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (٢) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (٣) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (٤)³²

*Tako Mi Onih koji grubo čupaju, (1) Tako Mi Onih koji lagahno uzimaju, (2) Tako Mi Onih koji ploveći putuju, (3) Te hitro zapovijesti izvršavaju (4)*³²³³

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (١) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ (٢) وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ (٣) وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ (٤) وَإِذَا الْوُحُوشُ

حُشِرَتْ (٥) وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ (٦) وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (٧) وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ (٨) بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (٩) وَإِذَا الصُّحُفُ

نُشِرَتْ (١٠) وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ (١١) وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ (١٢)³³

31 Ovakvu koncentraciju zvukovnih obrazaca i njen utjecaj na recipijente E. Duraković posmatra kao dio „univerzalne komunikacijske kvalitete Kur’ana koji uspostavlja raznovrsne 'komunikacijske kodove' čak i sa onima koji ne znaju arapski jezik”. Vidjeti: Esad Duraković, „Al-Fātiḥa: Dveri u stilistički beskraju”, u *Stil kao argument nad tekstem Kur’ana* (Sarajevo: Tugra, 2009), str. 205.

32 *Kur’an s prijevodom na bosanski jezik*, 79: 1–4.

33 *Kur’an s prijevodom na bosanski jezik*, 81: 1–12.

Kada Sunce zgasne, (1) I zvijezde kada potamne, (2) I planine kada budu pokrenute, (3) I deve steone kada budu napuštene, (4) I kada se sakupi zvjerinje, (5) I mora kada ognjem uskipe, (6) I duše kada budu spojene, (7) I kada bude pitana djevojčica koja živa sahranjena je (8) Zbog kakve krivnje umorena je, (9) I listovi – zapisi kada se otvore, (10) I Nebo kada nestane, (11) I Džehennem kada bukne, (12)

U prvom primjeru je u četiri ajeta realizirana i četveročlana reduplikacija derivacionih obrazaca oblika participa aktivnog i njegovih modifikatora, i reduplikacija gramatičkih morfema određenog člana i množine ženskog roda u genitivu oblikā participa, te neodređene jednine muškog roda u akuzativu oblikā njegovih modifikatora. Reduplikaciju derivacionih obrazaca i gramatičkih morfema prati reduplikacija sintaktičke forme i reduplikacija veznika *wa*: *wa al-nāzi'-āt-i ġarq-an (1) wa al-nāšiṭ-āt-i našt-an (2) wa al-sābiḥ-āt-i sabḥ-an (3) fa al-sābiq-āt-i sabq-an*. Ovakva višestruka reduplikacija, kojom se, realiziranjem niza figura, postiže snažna ritmizacija zvukovnih obrazaca, istovremeno predstavlja bitan element izgradnje teksta i njegove kohezije.

Na istu funkciju ostvarivanja ritmičnosti zvukovnih obrazaca, ali i njihov poseban značaj na planu organizacije teksta nailazimo i u drugom primjeru, kojim na prvom mjestu dominira sintaktički paralelizam što u nizu od dvanaest ajeta biva prekinut samo u devetom ajetu.³⁴ U jedanaest ajeta u kojima se paralelizam ostvaruje, svaka rečenica počinje vremenskim relativizatorom *'idā* poslije kojeg u ritmičnim strukturama inverzije slijede subjekat i glagolski predikat rečenice. Upravo se na poziciji glagolskog predikata na kraju ajeta realizira reduplikacija derivacionih obrazaca, u kojoj se članovi redupliciranih struktura iznenađujuće smjenjuju i na jednom se mjestu njihov niz prekida, da bi se već u sljedećem ajetu nastavio. Tako se reduplikacija derivacionog obrasca pasiva druge vrste glagola realizira ukupno šest puta: u prvom, trećem, četvrtom, šestom, sedmom i dvanaestom ajetu, dok se reduplikacija po zvukovnom obrascu njemu veoma sličnog oblika pasiva prve vrste glagola realizira ukupno pet puta: u petom, osmom, devetom, desetom i jedanaestom ajetu.³⁵ Uz ovako distribuiranu reduplikaciju derivacionog obrasca, u glagolskom obliku na kraju svakog od dvanaest ajeta reduplicira se gramatički morfem sa značenjem trećeg lica jednine ženskog roda u perfektu, bilo da glagol kongruira s imenicom ženskog roda ili pak imenicom u množini s obilježjem – ljudsko. U tako organiziranoj strukturi

34 Upravo ovakvo povremeno odstupanje od potpunog paralelizma i rime u tekstu Kur'ana E. Duraković opisuju kao svojevrsno opiranje teksta automatizmu i monotoniji. Vidjeti: Esad Duraković, „Al-Fātiḥa: Dveri u stilistički beskraju”, str. 243.

35 Osim reduplikacije derivacionih obrazaca glagolske paradigme, po tri puta se, iako ne u uzastopnim ajetima, reduplicira i oblik imeničkih paradigmi nepravilne množine *fi'āl* i *fu'ūl*, zajedno s reduplikacijom gramatičkih morfema u značenju određenosti i nominativa: *al-ġibāl-u, al-išār-u, al-bihār-u, al-nuġūm-u, al-wuhūš-u, al-nufūs-u*.

s višestrukim reduplikacijama, odsustvo potpunog podudaranja derivacionih obrazaca glagolskih oblika u izgovoru se gotovo i ne primjećuje s obzirom na podudarnost vokalnih obrazaca pasiva: *kuwwir-at*, *suyyir-at*, *uṭṭil-at*, *ḥušir-at*, *suḡḡir-at*, *zuwwiḡ-at*, *su'il-at*, *qutil-at*, *nušir-at*, *kušit-at*, *su'ir-at*.

Paregmenon: reduplikacijom korijenskog morfema do značenja superlativa

Figura paregmenona, odnosno reduplikacije korijenskog morfema, u tekstu Kur'ana se realizira izuzetno često, zajedno s raznovrsnim figurama reduplikacije riječi i rečenica, a njihov se značaj prepoznaje prvenstveno na planu organizacije teksta, ostvarivanja i jačanja njegove kohezije, afirmacije i naglašavanja poruke.³⁶ Međutim, budući da se ovaj rad bavi samo onim oblicima reduplikacije koji su ugrađeni u sistem arapskog jezika, predmet razmatranja ovdje jeste figura paregmenona čiji je rezultat sasvim drugačiji. Radi se o upotrebi riječi izvedenih iz istog korijena na poziciji imenice i atributa unutar iste imeničke fraze. Ovako nastala figura ne iscrpljuje se u efektu povišene stilogenosti proisteklom iz figure reduplikacije kao takve. Naprotiv, kao rezultat prave jezične hemije, ona proizvodi neočekivan semantički efekat, efekat krajnje intenzivno izraženog svojstva, koji značenje konstrukcije dovodi u ravan sa superlativom.

Iako u arapskom jeziku ovakva reduplikacija ima različite pojavne oblike, te se unutar arapske imeničke fraze realizira u kontaktu imenice i njenog modifikatora u formi kongruentnog atributa, prijedložne fraze ili pak nekongruentnog atributa na poziciji drugog člana genitivne veze, u tekstu Kur'ana ona se realizira isključivo u okviru genitivne veze i isključivo kao antonomastička konstrukcija u značenju imenice Allah.³⁷

36 Vidjeti npr.: Hussein Abdul-Raof, *Qur'an Translation: Discourse, Texture and Exegesis*, str. 81, 93, 117, 129; Hussein Abdul-Raof, *Arabic Rhetoric: A Pragmatic Analysis* (London and New York: Routledge, 2006), str. 112, 129, 250; Hisham A. Jawad, „Repetition in Literary Arabic: Foregrounding, Backgrounding, and Translation Strategies”, *Meta: Translators' Journal*, 54:4 (2009), str. 754 i 762–763; Majed M. Alturki, „The Translation of Repetition in Arabic Religious Discourse into English: The Case of the Qur'an”, *Theory and Practice in Language Studies*, 15:7 (2025), str. 2239 i 2245.

37 U zavisnosti od pojavnog oblika, ova forma morfološkim i sintaktičkim sredstvima ostvarenog superlativa u arapskom jeziku može činiti figuru paregmenona ili poliptotona. Tako se u primjerima: قَاضِي الْفُضَاةِ *vrhovni sudac*, نَجْمٌ شَاعِرٌ *najveći nitkov*, لَيْلٌ لَانِيَةٌ *mrkla noć*, مَوْتٌ مَائِيَةٌ *stravična smrt*, دُبُوكَا *duboka nesreća* i عَجَبٌ مِّنْ عَجَبٍ *izvanredna poezija*, realizira figura paregmenona, dok figuru poliptotona nalazimo u primjerima: رَبُّنَا *čudo nad čudima*, تَيْسَا *teška bolest*, رَبُّنَا *vrhunski ukras*. Primjeri su preuzeti iz: Teufik Muftić, *Gramatika arapskoga jezika* (Sarajevo: Ljiljan, 1997), str. 503; William Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, vol. II (Cambridge: Cambridge University Press, 1967), str. 55 i 136.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ³⁸

„Gospodaru”, reče Musa, „oprosti meni i bratu mome, u Svoju milost uvedi me, jer si Najmilostivniji, sigurno je!”

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَخْكَمُ الْحَاكِمِينَ³⁹

A Nuh se obrati Gospodaru svome: „Gospodaru, moj sin je čeljade moje, a obećanje Tvoje istinito je – Ti si taj Koji Najmudriji je!”

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُؤَدِّلُ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁴⁰

Reci: „Bože moj, Vladaoče Apsolutni! Kome hoćeš, Ti ćeš vlast dati, a kome hoćeš, vlast ćeš oduzeti; koga hoćeš, Ti ćeš uzvisiti, a koga hoćeš – Ti ćeš poniziti; Dobrota je u Tvojim ruci; Ti si Svemogućii;

U prva dva primjera, paregmenon se ostvaruje reduplikacijom korijenskog morfema u konstrukciji genitivne veze čiji su članovi oblik elativa i određeni particip u obliku množine, to jest u konstrukciji koja se u arapskom jeziku inače upotrebljava za izražavanje superlativa. Ono što je, međutim, karakteristično za primjere *'Arḥam-u al-rāḥim-ina* i *'Aḥkam-u al-ḥākim-ina* jeste da se njima ne izražava puko značenje superlativa budući da je Onaj čija se svojstva konstrukcijama iskazuju ljudskom umu nepojmljiv, a Njegova su svojstva apsolutna, nemjerljiva i neuporediva s bilo čim što nam je shvatljivo i dostupno. Navedenim se konstrukcijama morfološke, odnosno sintaktičke forme superlativa, dakle, postiže svojevrsna apsolutizacija svojstva.⁴¹ Tako *'Arḥam-u al-rāḥim-ina* nema značenje nekog ko je najmilostiviji od svih milostivih, niti *'Aḥkam-u al-ḥākim-ina* ima značenje nekog ko je najmudriji od svih mudrih, što bi bilo očekivano značenje koje bismo bez efekta apsolutizacije svojstva nalazili u ovim konstrukcijama. Naprotiv, i jedna i druga konstrukcija označavaju Onoga čije su milost i mudrost nemjerljive s bilo čim što ljudi svojim čulima mogu

38 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 7: 151.

39 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 11: 45.

40 Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, 3: 26.

41 Ovakvu upotrebu superlativa u konstrukciji paregmenona, koja sama za sebe ima značenje neograničenog intenziteta svojstva, ističe E. Duraković, opisujući je kao izraz „ekstremne predimenzioniranosti Božijega svojstva” i njegove nemjerljivosti, te ističući proces koji se odvija u morfološkoj, odnosno sintaktičkoj ravni, u kojem dva pridjeva kroz bezmjerno razvijanje svojstva stasaju u imenicu pisanu velikim početnim slovom. Vidjeti: Esad Duraković, „Stilsko stasanje superlativa”, u *Stil kao argument nad tekstem Kur'ana* (Sarajevo: Tugra, 2009), str. 95 i 99.

osjetiti ili svojim umom pojmiti i predstavljaju antonomazije imenice Allah, koje se u prijevodu pišu velikim slovom.

U trećem primjeru, značenje apsolutno izraženog svojstva postiže se reduplikacijom korijenskog morfema u konstrukciji genitivne veze čiji su članovi particip aktivni, odnosno glagolski pridjev i glagolska imenica. Tako konstrukcija *Mālik-a al-mulk-i* označava Onog Koji vlada svime, pa i samom vlasti i u njoj još jače dolazi do izražaja hemija kojom se u arapskom jeziku reduplikacijom korijenskog morfema postiže superlativno značenje, u ovom slučaju apsolutno, nemjerljivo jačanje svojstva koje može postojati samo kao antonomazija imenice Allah. Ideja apsolutnosti vlasti u navedenom se ajetu dalje razvija kroz reduplikaciju riječi *mulk* i slobodne relativne rečenice *man ta-šā'-u*, kroz reduplikaciju paradigme *tu-fil-u* u glagolima *tu-'izz-u* i *tu-dill-u*, te reduplikaciju sintaktičke strukture, posebno u rečenicama *tu-'izz-u man ta-šā'-u* i *tu-dill-u man ta-šā'-u*, gdje se sintaktički paralelizam realizira u potpunosti.

Iako se u tekstu Kur'ana ovakav sistemom arapskog jezika uslovljen oblik paregmenona upotrebljava rijetko, njegova je upotreba još jedan pokazatelj kako inherentna svojstva arapskog jezika nalaze optimalno mjesto u tekstu Kur'ana. Za razliku od ostalih realizacija morfološki uslovljene reduplikacije u tekstu Kur'ana, reduplikacija korijena ne realizira se na sintagmatskoj osi, u izgradnji teksta i ostvarivanju mehanizama njegove kohezije, niti pak u izgradnji zvukovnih obrazaca. Ovakva reduplikacija realizira se isključivo na paradigmatskoj osi, na planu imenovanja, u antonomazijama imenice Allah u kojima se čovjekovom umu poznatim svojstvima metaforički slikaju svojstva Onog Koji je izvan dohvata ljudske sposobnosti poimanja.

Zaključak

Morfološki uslovljena reduplikacija među osnovnim je elementima sistema arapskog jezika, diktirana kako odnosima kongruencije i ulančavanja na sintagmatskom planu tako i specifičnom dihotomijom korijena riječi i njenog derivacionog obrasca na paradigmatskom planu. Ovakvo formulirane zakonitosti arapskog jezika s jedne strane snažno doprinose njegovoj podatnosti za ostvarivanje rime i ritma, a s druge strane su odraz inherentne sklonosti ka reduplikaciji kako u samom sistemu jezika tako i u izgradnji diskursa na njemu u uzajamnom djelovanju leksičke repeticije, sintaktičkog paralelizma, reduplikacije semantičkih koncepata i morfološki uslovljene reduplikacije.

U tekstu Kur'ana, morfološki uslovljena reduplikacija na prvi pogled se vezuje za izuzetnu otvorenost arapskog jezika za ostvarivanje rime i ritmičnosti teksta,

eufoničnosti njegovih zvukovnih obrazaca, koji snažno utječu na recipijente poruke. Ipak, funkcija morfološki uslovljene reduplikacije u tekstu Kur'ana ne iscrpljuje se na planu stilskog ukrašavanja izraza. Naprotiv, kako pokazuju složeni obrasci višečlanih nizova riječi s redupliciranim derivacionim obrascem, gramatičkim morfemima, a nerijetko i sintaktičkom strukturom, bogati i drugim figurama reduplikacije na fonetsko-fonološkom i leksičkom planu, morfološki uslovljena reduplikacija u tekstu Kur'ana – osim uloge u ostvarivanju rime i ritma – ima i značajnu ulogu na planu organizacije teksta, jačanja njegove kohezije i naglašavanja njegove poruke. Ovakva reduplikacija, skretanjem pažnje na formu, snažno podržava argumentativni sadržaj poruke, olakšava njegovo pamćenje, jača vezu recipijentata s porukom, svojim čudesnim stilom poziva vjernike u čudesni svijet Božije objave.

Izvori

Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, prijevod: Esad Duraković (Sarajevo: Svjetlost, 2004)

Literatura

- Abdul-Raof, Hussein, *Qur'an Translation: Discourse, Texture and Exegesis* (London and New York: Routledge, 2001)
- Abdul-Raof, Hussein, *Arabic Rhetoric: A Pragmatic Analysis* (London and New York: Routledge, 2006)
- Alturki, Majed M., „The Translation of Repetition in Arabic Religious Discourse into English: The Case of the Qur'an”, *Theory and Practice in Language Studies*, 15:7 (2025), str. 2239–2247.
- Anshori, Muhammad L., „Uslūb al-takrār fī al-Qur'ān al-Karīm”, *Lisania: Journal of Arabic Education and Literature*, 1:1 (2017), str. 56–73.
- Baker, Mona, *In Other Words: A Coursebook on Translation* (London and New York: Routledge, 1992)
- Bateson, Mary C., *Arabic Language Handbook* (Washington: Center for Applied Linguistics, 1967)
- Beeston, Alfred F. L., *Written Arabic: An Approach to the Basic Structures* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979)
- Cantarino, Vicente, *Syntax of Modern Arabic Prose: The Simple Sentence*, vol. I (Bloomington: Indiana University Press, 1974)

- Cowan, David, *Modern Literary Arabic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1958)
- Dickins, James, Janet C. E. Watson, *Standard Arabic: An Advanced Course* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999)
- Duraković, Esad, „*Al-Fātiḥa*: Dveri u stilistički beskraju”, u *Stil kao argument nad tekstem Kur'ana* (Sarajevo: Tugra, 2009), str. 199–367.
- Duraković, Esad, „Stilsko stasanje superlativa”, u *Stil kao argument nad tekstem Kur'ana* (Sarajevo: Tugra, 2009), str. 92–103.
- Ḥasan, ‘Abbās, *al-Naḥw al-wāfi*, vol. III (al-Qāhira: Dār al-ma‘ārif, 1999).
- Hasan, Syed M., Fakar Uddin, „Orientalist Studies on Methodology of Repetition in the Holy Qur’an: A Critical Study”, *Journal of Ma‘ālim al-Quran wa al-Sunnah*, 16:2 (2020), str. 1–15.
- Hassan, Aboudi J., „Translating Arabic Verb Repetition into English”, *Arab World English Journal*, 6:2 (2015), str. 144–153.
- Holes, Clive, *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties* (New York: Longman, 1995)
- Jawad, Hisham A., „Repetition in Literary Arabic: Foregrounding, Backgrounding, and Translation Strategies”, *Meta: Translators’ Journal*, 54:4 (2009), str. 753–769.
- Lešić, Zdenko, *Teorija književnosti* (Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2005)
- Muftić, Teufik, *Gramatika arapskoga jezika* (Sarajevo: Ljiljan, 1997)
- Muḡālasa, Maḥmūd Ḥ., *al-Naḥw al-šāfi* (Bayrūt: al-Risāla, 1997)
- Mulović, Amra, „Repeticija kao persuazivna strategija u političkim govorima svrgnutih predsjednika Ben Alija, Mubaraka i Gaddafija u jeku Arapskog proljeća”, *Pismo*, 13:1 (2015), str. 72–87.
- Prunet, Jean-François, Renée Béland, Ali Idrissi, „The Mental Representation of Semitic Words”, *Linguistic Inquiry*, 31:4 (2000), str. 609–648.
- al-Ruwaylī, ‘Awād ‘A. Ṣ., „al-Takrār fi al-Qur’ān al-Karīm: Dirāsa balāḡiyya”, *Maḡalla Kulīyya al-‘ādāb Ḡāmi’a al-Qāhira*, 80:4 (2020), str. 199–234.
- Shunnaq, Abdullah T., „Patterns of Repetition in Arabic Forced by Morphology with Reference to Arabic-English Translation”, *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, 28 (1993), str. 89–98.
- ALYousef, Haitham A., Tengku S. T. Mahadi, „Translation Challenges of Arabic Built-in-Language Repetition into English”, *Arab World English Journal for Translation and Literary Studies*, 3:3 (2019), str. 140–150.
- Wright, William, *A Grammar of the Arabic Language*, vol. II (Cambridge: Cambridge University Press, 1967)

Forms and functions of the system intrinsic phonetic and phonological reduplication in the text of the Qur'an

Abstract

Reduplication of linguistic units at different levels is a widespread phenomenon both in Arabic in general and in the text of the Qur'an. Therefore, some of its forms, such as lexical repetition, syntactic parallelism, and reduplication at the semantic level, are frequently discussed in the literature as cohesive and text building devices. The main goal of this paper is the analysis of the forms and functions of system intrinsic forms of reduplication in Arabic, i.e. reduplication of grammatical morphemes, derivational patterns, and a specific form of root morpheme reduplication producing a unique semantic effect. The analysis is based on the analytical-descriptive method and the typological-functional approach. Although the reduplication of grammatical morphemes and derivational patterns originates from the core rules of the Arabic language system, the analysis presented in the paper shows that its usage plays a significant role in the text of the Qur'an. In addition to producing of the complex sound patterns of rhyme and rhythm, it also serves as a text-building and cohesive device, and a means of emphasis, reinforcing the content of the message by drawing attention to its form.

Key words: reduplication of grammatical morphemes, reduplication of derivational patterns, reduplication of the root morpheme